

Εισήγηση Γεράσιμου Δ. Αρσένη, Προέδρου ΙΝΕΡΠΟΣΤ με θέμα:
«Ο ρόλος του τραπεζικού τομέα στην ελληνική κρίση»
στο διεθνές Συνέδριο του Levy Economics Institute με θέμα
«Η κρίση στην Ευρωζώνη και την Ελλάδα
και η εμπειρία με τις πολιτικές λιτότητας»
Μέγαρο Μουσικής, Παρασκευή 8 Νοεμβρίου 2013

First, let me say that I shall deliver my speech in Greek, primarily because the topic is mainly of interest to the greek-speaking audience.

Πιστεύω ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της τρέχουσας κρίσης του τραπεζικού συστήματος είναι πια γνωστά και συνεπώς δεν χρειάζεται να τα επαναλάβω. Περιορίζομαι λοιπόν απλώς να αναφερθώ σε μερικές πτυχές της κρίσης που θα μου χρειασθούν όταν θα μπω στην πολιτική διάσταση του προβλήματος.

Η κρίση του τραπεζικού συστήματος

1. Σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ευρωζώνης που επλήγησαν, η κρίση στην Ελλάδα εμφανίσθηκε πρώτα ως δημοσιονομική κρίση και στη συνέχεια επεκτάθηκε στο τραπεζικό σύστημα.
2. Η βαθιά ύφεση, η μείωση των καταθέσεων, η αδυναμία δανεισμού από χρηματαγορές, η δραματική αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων απείλησαν τη βιωσιμότητα του τραπεζικού συστήματος.
3. Η διάσωση του τραπεζικού συστήματος επιχειρήθηκε με τη μέθοδο της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών, με αντίστοιχη αύξηση του Δημοσίου Χρέους. Μέχρι σήμερα έχουν διατεθεί για το σκοπό αυτό με τη μορφή κρατικών εγγυήσεων και ποσών για ανακεφαλαιοποίηση περίπου 200 δις €, δηλαδή 100 % του ΑΕΠ !
4. Η συνεχιζόμενη ύφεση έχει επιδεινώσει περαιτέρω την κατάσταση και είναι βέβαιο ότι, όταν το πόρισμα της Blackrock δημοσιοποιηθεί, νέοι πρόσθετοι πόροι θα χρειασθούν. Οι εκτιμήσεις διαφέρουν αλλά, ούτως ή άλλως, τα ποσά θα είναι σημαντικά. Πρόσθετοι πόροι δεν είναι διαθέσιμοι και οι προοπτικές για τους καταθέτες και μετόχους είναι δυσοίωνες.
5. Ο δεύτερος γύρος για την επίλυση της τραπεζικής κρίσης θα είναι το καυτό επίμαχο ζήτημα της επόμενης χρονιάς.
6. Η μόνη βιώσιμη λύση θα είναι η συγκρότηση μιας Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης η οποία, μεταξύ άλλων, θα αναλάβει την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών από δικούς της πόρους.

Από αυτές τις λίγες παρατηρήσεις προκύπτει σαφέστατα ότι η επίλυση του τραπεζικού προβλήματος θα είναι στο επίκεντρο των διαπραγματεύσεων και έχει τεράστια σημασία, αυτή τουλάχιστον τη φορά, να επιδιώξουμε να εγκαταστήσουμε ένα υγιές και διαφανές τραπεζικό σύστημα στην υπηρεσία της οικονομικής προόδου και της ανάπτυξης.

Εδώ δεν πρόκειται απλώς για μηχανισμούς και μέτρα που θα παράξουν ρευστότητα στη διψασμένη αγορά. Σίγουρα η «ανάκαμψη» της οικονομίας είναι το πρώτο βήμα αλλά το στοίχημα δεν είναι αυτό. Το

στοίχημα είναι η ανάπτυξη. Επειδή η έννοια της ανάπτυξης έχει τελευταία κακοποιηθεί, σας υπενθυμίζω ότι ανάπτυξη δεν είναι οποιαδήποτε μεγέθυνση του ΑΕΠ. Ανάπτυξη επιτυγχάνεται με μετατροπή της οικονομίας μέσω νέας διάταξης των παραγωγικών δυνάμεων, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτοτροφοδοτούμενη μεγέθυνση.

Δεν είναι βέβαια στις προθέσεις μου να σας αναπτύξω τα χαρακτηριστικά της νέας αρχιτεκτονικής του τραπεζικού συστήματος, θέλω όμως να επισημάνω τρία θέματα γιατί τα θεωρώ σημαντικά αλλά και γιατί με διευκολύνουν να σας παρουσιάσω το κύριο θέμα μου, για το οποίο θα σας μιλήσω σε λίγο.

Πρώτον: η ανάπτυξη για την οποία μιλάω απαιτεί χρηματοδότηση σε μακροπρόθεσμη βάση, αφού οι νέες δραστηριότητες θα αρχίσουν να αποδίδουν μετά από μερικά χρόνια. Οι βραχυπρόθεσμες πιστώσεις που χρησιμοποιήθηκαν ως βασικό εργαλείο στο παρελθόν, είναι ότι πιο ακατάλληλο μπορεί να προτείνει κανείς. Θα χρειασθούν, λοιπόν, νέα χρηματοδοτικά εργαλεία και εξειδικευμένες τράπεζες που θα στηρίξουν καινοτόμες δράσεις σε τομείς που θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά μας και το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα πρέπει να δώσει έμφαση στη διεύρυνση εργαλείων χρηματοδότησης συμμετοχικής μορφής (equity, με special vehicles instruments και κατάλληλο μείγμα equity και venture capital).

Δεύτερον: οι νέες δραστηριότητες, εμπεριέχουν αβεβαιότητα και αυτό από μόνο του αυξάνει το κόστος της χρηματοδότησης. Εξάλλου, λόγω της πρόσφατης εμπειρίας μας, η μακροπρόθεσμη πίστη προς την Ελλάδα θα εξακολουθήσει να είναι ακριβή. Το πρόβλημα αυτό θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με ειδικά προγράμματα χρηματοδότησης, σε συνεργασία με την Ε.Ε. και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Τρίτον: ένα σύγχρονο τραπεζικό σύστημα στην υπηρεσία της ανάπτυξης δεν μπορεί να λειτουργήσει κάτω από το φάσμα της υπερχρέωσης της χώρας. Διαγραφή του Δημόσιου Χρέους, ή τουλάχιστον μεγάλου μέρους αυτού, είναι αναγκαία προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία του τραπεζικού συστήματος.

Δεν έχω καμία αμφιβολία ότι η αρχιτεκτονική του νέου τραπεζικού συστήματος θα είναι θέμα αιχμής τους επόμενους μήνες. Και σήμερα, στη δική μας εκδήλωση, θα ακούσουμε πολλά και ενδιαφέροντα από τους εισηγητές. Η δική μου πρόθεση είναι να προσεγγίσω το θέμα από μια πολιτική γωνιά και να θέσω ευθύς εξαρχής το εξής ερώτημα: Στην μεταπολεμική περίοδο, ήταν πολλές οι προσπάθειες ανάπτυξης. Όμως, οι προσπάθειες αυτές είτε απέτυχαν είτε δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ. Γιατί;

Αν θέλουμε να κτίσουμε το μέλλον σε στέρεες βάσεις, οφείλουμε να δώσουμε απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Δεν έχουμε περιθώρια να επαναλαμβάνουμε τα ίδια λάθη.

Στη μακρά επαγγελματική και πολιτική μου σταδιοδρομία, έτυχε να έχω επαφή, με τη μία ή την άλλη ιδιότητα, με το τραπεζικό σύστημα στις μεγάλες του κρίσεις: στις «παγωμένες πιστώσεις» της Αμερικανικής βοήθειας, στις προβληματικές επιχειρήσεις της δεκαετίας του '80, στη χρηματιστηριακή φούσκα και τώρα στην τρέχουσα κρίση.

Παρά το γεγονός ότι κάθε κρίση είχε τα δικά της χαρακτηριστικά, όλες συμμερίζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό: Η διαδικασία της ανάπτυξης συνετρίβη στα γρανάζια ενός κλειστού κυκλώματος εξουσίας και επιρροής που λειτουργεί προς ίδιον συμφέρον, ως θεσμός υπεξαίρεσης πλεονάσματος και αναπαραγωγής του.

Εδώ βρίσκεται, πιστεύω, ο σκληρός πυρήνας της αντίδρασης στις απαραίτητες πολιτικές, τεχνολογικές και διοικητικές αλλαγές για την εδραίωση μιας ενδογενούς βιώσιμης αναπτυξιακής δυναμικής.

Στο κύκλωμα αυτό, που η ακριβής σύνθεσή του αλλάζει ανάλογα με τις συνθήκες, συμμετέχουν άτομα από επιχειρήσεις – και βέβαια από ΜΜΕ – από το πολιτικό σύστημα και τις τράπεζες. Το τραπεζικό σύστημα – μέσα στον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κλειστού κυκλώματος - δεν αφέθηκε ελεύθερο να λειτουργήσει με διαφάνεια και τραπεζικά κριτήρια. Θέλω να τεκμηριώσω τη θέση αυτή με μια πολύ σύντομη αναφορά στο παρελθόν.

Η Αμερικανική βοήθεια και οι παγωμένες πιστώσεις

Η μεταπολεμική Ελλάδα ξεκίνησε χωρίς χρέος αλλά και χωρίς πόρους. Οι περισσότερες επιχειρήσεις δεν διέθεταν ίδια κεφάλαια για τη χρηματοδότηση των επενδύσεών τους. Συνήθως η σχέση ιδίων κεφαλαίων προς ξένα κεφάλαια ήταν 1 προς 20!

Η Αμερικανική βοήθεια γενικά και ειδικότερα το σχέδιο Μάρσαλ, είχε ακριβώς σκοπό να χρηματοδοτήσει την προσπάθεια ανάπτυξης. Μεταξύ των ετών 1947-1954, οι πόροι που διατέθηκαν σχεδόν δωρεάν στην ελληνική οικονομία προσέγγισαν το αστρονομικό ποσόν 2 δις \$. Σύμφωνα με υπολογισμούς του καθ. Α. Αγγελόπουλου, το ποσόν αυτό ήταν μεγαλύτερο από το σύνολο των εξωτερικών δανείων που εισέπραξε η χώρα μας από την Ελληνική Επανάσταση μέχρι το 1930!

Επιτροπή με συμμετοχή Υπουργών, του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, Τραπεζών και βεβαίως Αμερικανού Αξιωματούχου, επέβλεπε την κατανομή των πόρων μέσω τραπεζών, υπό τη μορφή χαμηλότοκων πιστώσεων.

Οι πιστώσεις διοχετεύθηκαν κυρίως προς τη βιομηχανία, όπου 10, πολύ γνωστές, επιχειρήσεις απορρόφησαν το 60% του συνόλου των πιστώσεων. Στη βιοτεχνία διατέθηκαν ελάχιστα ποσά (μόνο 10 εκατ. Δρχ).

Τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερα απογοητευτικά. Οι περισσότερες επιχειρήσεις βρέθηκαν σύντομα σε αδυναμία να αποπληρώσουν τα χρέη τους. Περίπου 65% των πιστώσεων δεν πληρώθηκαν ποτέ! Αυτές ήταν οι

περιβόητες «παγωμένες πιστώσεις» που αποτελούσαν το 15,3% του συνολικού χρήματος που κυκλοφορούσε στην Ελλάδα.

Τι ακριβώς συνέβη; Μέχρι σήμερα, κανένας απολογισμός, κανένας καταλογισμός ευθυνών. Καμία εξήγηση πως εξανεμίσθηκαν αυτοί οι πόροι. Εις μάτην προσπαθούσε ο Γεώργιος Μαύρος, στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, να συσταθεί εξεταστική των πραγμάτων Επιτροπή.

Ξέρουμε γιατί δεν συστήθηκε εξεταστική Επιτροπή. Μπορεί να μη μάθουμε ποτέ τις λεπτομέρειες για κάθε μια επιχείρηση, αλλά ξέρουμε ποιο ήταν το κέντρο των αποφάσεων. Ήταν το κύκλωμα εξουσίας που σας ανέφερα. Σε ένα άρθρο του ο Αρχηγός της Αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα P. Porter (Colliers magazine, 20-9-1947), καταλογίζει, με βαρύτατους χαρακτηρισμούς, ευθύνες για την οικονομική κατάσταση της χώρας στους πολιτικούς και επιχειρηματίες και επικεντρώνει τα βέλη του σε μια «μικρή» όπως γράφει «εμπορική και τραπεζική κλίκα» και συνεχίζει «αυτή η κλίκα είναι αποφασισμένη πάνω απ' όλα να προστατεύσει τα οικονομικά της προνόμια όποιο κι αν είναι το κόστος σε ότι αφορά την οικονομική υγεία της χώρας. Τα μέλη της θέλουν να διατηρηθεί το φορολογικό σύστημα που είναι κομμένο και ραμμένο στα μέτρα τους. Αντιτίθενται στους συναλλαγματικούς ελέγχους διότι αυτοί ενδέχεται να τους εμποδίσουν να μεταφέρουν τα κέρδη τους σε τράπεζες του Καΐρου και στην Αργεντινή».

Αλλά και ο Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, Ι. Πεσμαζόγλου, ο οποίος μάλιστα είχε κατηγορηθεί από τον Porter ως ηγέτης της «μικρής κλίκας» είναι εξαιρετικά διαφωτιστικός και απαξιωτικός για το χαρακτήρα και την αναπτυξιακή ικανότητα των μελών αυτής της κλίκας. Γράφει «τα μέσα που διαθέτουν οι άνθρωποι της κλίκας αυτής, τους επιτρέπουν, βέβαια, να παραθέσουν περισσότερα του ενός πλούσια γεύματα, να έχουν δύο ή τρεις χρυσοποίκιλτους λακέδες, να ομιλούν περί θαλασσιών σπορ τα οποία οψίμως εγνώρισαν και να έχουν ένα ευπαρουσίαστο σπίτι, ασφαλώς όμως δεν είναι ικανά δια να μεταβάλουν την οικονομική σύνθεσιν του τόπου όπως συμβαίνει με τα μεγάλα κεφαλαιοκρατικά τραστ άλλων χωρών.»

Οι προβληματικές επιχειρήσεις

Το φιάσκο των παγωμένων πιστώσεων θα μπορούσε να είχε γίνει αφετηρία για τη χειραφέτηση του τραπεζικού συστήματος από τον εναγκαλισμό της «μικρής κλίκας» όπως τη χαρακτήρισε ο Porter, ούτως ώστε να αρθούν τα πραγματικά εμπόδια στην επιδίωξη μιας βιώσιμης ανάπτυξης.

Τίποτα τέτοιο δεν έγινε. Αντίθετα, το σύστημα συνέχισε να λειτουργεί κάτω από την επιρροή του κλειστού κυκλώματος. Αποτέλεσμα αυτής της ασυδοσίας ήταν η εμφάνιση σοβαρά υπερχρεωμένων επιχειρήσεων. Σε άρθρο της η Καθημερινή (28/3/2008) δίνει συνοπτικά και ξεκάθαρα την εικόνα «Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταπολεμικών βιομηχάνων ανδρώθηκε λεηλατώντας τα κεφάλαια της Αμερικανικής βοήθειας, εν συνεχεία «φέσωσε» τις κρατικές τράπεζες στη δεκαετία του 60 για να καταλήξει στις δεκαετίες του 70 και 80 στα κουφάρια των προβληματικών».

Έτσι, η πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κληρονόμησε το βαρύ φορτίο των προβληματικών επιχειρήσεων. Περίπου 141 επιχειρήσεις, μεταξύ των οποίων μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, αδυνατούσαν να εκπληρώσουν τις δανειακές τους υποχρεώσεις. Οι νέες παγωμένες πιστώσεις έφθαναν το δυσθεώρητο ποσό των 200 δις δρχ. Περίπου το 82% των οφειλών ήταν προς την ΕΤΕ. Για να μπορέσει να σταθεί στα πόδια της η Εθνική, έπρεπε να απαλλαγεί από τα επισφαλή δάνεια, δηλαδή έπρεπε το βάρος να μεταφερθεί στο δημόσιο χρέος. Από την άλλη μεριά, οι προβληματικές επιχειρήσεις, που αποτελούσαν τον κύριο κορμό της βιομηχανίας και απασχολούσαν πάνω από 45.000 εργαζόμενους, δεν μπορούσαν να αφεθούν στην τύχη τους.

Τελικά η λύση που προωθήθηκε ήταν η μετοχοποίηση των οφειλών των προβληματικών, η υπαγωγή τους στον ΟΑΕ και η εγκατάσταση νέων Διοικητικών Συμβουλίων τα οποία θα προχωρούσαν στην εξυγίανση των βιώσιμων επιχειρήσεων και ακολούθως την απόδοσή τους στον ιδιωτικό τομέα, εφόσον δεν ανήκαν στην κατηγορία των στρατηγικών επιχειρήσεων. Η λυσσώδης αντίδραση από τις τράπεζες και τις επιχειρήσεις, δεν αφορούσε πιστεύω τη μέθοδο των μετοχοποιήσεων αλλά το διορισμό ανεξαρτήτων διοικητικών συμβουλίων, πράγμα που διασπούσε για πρώτη φορά το κλειστό κύκλωμα.

Η μεγάλη αυτό τομή δεν διήρκησε πολύ. Μετά τις εκλογές του '85, η οικονομική πολιτική άλλαξε και ο διάδοχός μου στο Υπουργείο Οικονομίας σταδιακά εγκατέλειψε το εγχείρημα. Το κλειστό κύκλωμα επανήλθε, μαζί με τις παλιές συνήθειες.

Η χρηματιστηριακή φούσκα και η τρέχουσα κρίση

Το άνοιγμα των χρηματαγορών έδωσε την ευκαιρία για ανάπτυξη νέων μεθόδων ιδιοποίησης κοινωνικών πόρων. Κατά την περίοδο 1995-2000, ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων εισήχθη στο ελληνικό χρηματιστήριο στη βάση υπερτιμημένων περιουσιακών στοιχείων και εξωραϊσμένων ισολογισμών. Πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά κανόνα, ανάδοχος των εταιρειών ήταν Τράπεζες που λειτουργούσαν ταυτόχρονα και ως σύμβουλοι έκδοσης. Τα ενημερωτικά δελτία που παρουσίασαν ήταν ελλιπή και περιείχαν εξωπραγματικές προβλέψεις. Τέλος, οι τράπεζες χορήγησαν αφειδώς δάνεια στους ιδιοκτήτες για τη συμμετοχή τους στην αύξηση κεφαλαίων αλλά και σε μικροεπενδυτές για την αγορά μετοχών σ' ένα κυνήγι εύκολου κέρδους.

Με βαριά ευθύνη της πολιτείας, δημιουργείται ένα κλίμα τεχνητής ευφορίας και οι τιμές εκτινάσσονται στα ύψη. Και, σύντομα, ακολούθησε η κατάρρευση.

Έτσι πραγματοποιήθηκε μια άνευ προηγουμένου μεταφορά πόρων από μικροεπενδυτές προς ιδιοκτήτες μετόχους. Ένα μεγάλο μέρος των κερδών μεταφέρθηκαν στο εξωτερικό μέσω off-shore εταιρειών.

Η κατάρρευση του χρηματιστηρίου προκάλεσε, όπως είναι φυσικό, αρνητικά αποτελέσματα στις εταιρείες που δανείστηκαν για την αύξηση του μετοχικού τους κεφαλαίου. Για να καλυφθεί η ιστορία, συμφωνήθηκε η

αναχρηματοδότηση αυτών των δανείων με εγγύηση την υποθήκευση των μετοχών. Η ιδιότυπη αυτή διάσωση των εταιρειών έκανε ακόμα πιο στενό το σύνδεσμο εταιρειών – τραπεζιτών !

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση βρίσκει το ελληνικό τραπεζικό σύστημα σε δυσχερή θέση και αδύναμο να συνεχίσει την πολιτική της αναχρηματοδότησης χωρίς την παροχή εγγυήσεων του Δημοσίου. Για μια ακόμη φορά, το κόστος μεταφέρεται στο Δημόσιο. Και τελικά, φθάνουμε στην πρόσφατη κρίση, όπου οι τράπεζες αποζημιώνονται όχι μόνο για το κούρεμα των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου αλλά και για τις επισφαλείς δανειοδοτήσεις. Μέχρι στιγμής, έχουν διατεθεί για το σκοπό με τη μορφή κρατικών εγγυήσεων και ποσών για ανακεφαλαιοποίηση περίπου 200 δις €, δηλαδή 100 % του ΑΕΠ !

Σας περιέγραψα όσο πιο συνοπτικά μπορούσα το οδοιπορικό της χρηματοδότησης της οικονομίας από το τραπεζικό σύστημα τα τελευταία 65 χρόνια για να τεκμηριώσω το βασικό μου συμπέρασμα:

«Οι αναπτυξιακές προσπάθειες στη χώρα μας προσκρούουν στην επικυριαρχία ενός κυκλώματος εξουσίας και επιρροής από άτομα του πολιτικού συστήματος, των τραπεζών, των επιχειρήσεων και των ΜΜΕ. Το κύκλωμα αυτό ανασυγκροτείται και αλλάζει σύνθεση ανάλογα με τις συνθήκες, αλλά, διαχρονικά, διατηρεί το βασικό του χαρακτηριστικό, ότι παρεμβαίνει ενεργά στη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής - και σε τραπεζικές λειτουργίες - με στόχο την άντληση ιδιωτικών ωφελειών. Στην πραγματικότητα, πρόκειται περί μηχανισμού υπεξαίρεσης κοινωνικών πόρων μέσα από τη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος.»

Αν λοιπόν επιθυμούμε ν' ανοίξει επιτέλους ο δρόμος προς την ανάπτυξη, πρέπει να καταλυθεί αυτό το κύκλωμα και να απελευθερωθεί το τραπεζικό σύστημα από τους παρασιτικούς και αντιαναπτυξιακούς παράγοντες που το δυναστεύουν όλα αυτά τα χρόνια.

Αν αυτό δεν επιτευχθεί, τότε οι ανακεφαλαιοποιήσεις θα αποτύχουν. Θα είναι σαν να κουβαλās νερό στον πίθο των Δαναϊδων. Ο πραγματικός εκσυγχρονισμός του τραπεζικού συστήματος, λοιπόν, δεν είναι απλά θέμα τεχνοκρατικό, είναι βαθύτατα πολιτικό και προϋποθέτει βαθιά τομή στο ίδιο το πολιτικό σύστημα που, μέχρι σήμερα, οι πολιτικές δυνάμεις του τόπου δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν.